

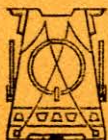
RUDOLF TAUBENSZLAG

Dr FILOZOFII i PRAW

SYSTEM DALTOŃSKI

REKONSTRUKCJA PLANU
ZALETY — WADY
WSKAZANIA

ODBITKA Z „RUCHU PEDAGOGICZNEGO“

1929.

SKŁAD GŁÓWNY W DOMU KSIĄŻKI POLSKIEJ S. A.
WARSZAWA, PLAC TRZECH KRZYŻY 8.

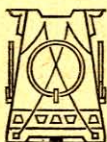
RUDOLF TAUBENSZLAG

Dr FILOZOFJI i PRAW

SYSTEM DALTOŃSKI

REKONSTRUKCJA PLANU
ZALETY — WADY
WSKAZANIA

ODBITKA Z „RUCHU PEDAGOGICZNEGO“

Jenny Daltonskiej

1929.

SKŁAD GŁÓWNY W DOMU KSIĄŻKI POLSKIEJ S. A.
WARSZAWA, PLAC TRZECH KRZYŻY 8.

33564

120 086

BIBLIOTEKA UNIWERSYTECKA
im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

FUW0211783

DRUKARNIA „SZKOLNICA” KRAKÓW, GRZEGÓRZECKA 32a, POD ZARZĄDEM WŁ. JAROSZA.

K 171/80/120086

System daltoński.

Rekonstrukcja planu — jego zalety i wady — wskazania.

Architektonika całości.

Literatura przedmiotu.

- I. Geneza planu daltońskiego: a) idei: wpływ Jamesa, Swifta, Montessori; b) czynu: poczynania p. H. Parkhurst od 1904 r.
- II. Zasady planu: Synteza arbitralizmu (nauczania) i autonomizmu (uczenia się). — Uczniowski uniwersytet, zasadnicze jego podstawy.
- III. Urzeczywistnienie planu:
  1. Uwagi wstępne.
  - 2—4. Budynek szkolny, sale laboratoryjne, kurytarz — gmach specjalnie na ten cel zbudowany, oraz dla celu powyższego przystosowany.
  5. Podział dnia pracy.
  6. Praca ucznia na początku zaprowadzenia w szkole planu oraz w czasie późniejszym — zmiana jej pod koniec okresu miesięcznego, względnie rocznego.
  7. Przydziały pracy, oraz ewentualności, związane z zajęciem uczniów, mających na celu wykonanie ich.
  8. Kontrola pracy (graficzne notowanie postępów uczniowskich).
  9. Zadania nauczycieli-instruktorów.
  10. Różnice amerykańskiego i angielskiego sposobu urzeczywistnienia w praktyce planu.
- IV. Rezultaty osiągnięte wprowadzeniem planu.
- V. Zalety planu.
- VI. Krytyka planu (uwagi teoretyczne — trudności — wady).
- VII. System daltoński na tle epoki.
- VIII. Wnioski (negatywne i pozytywne).
- IX. Zakończenie.

skiego świata pedagogicznego. P. R. Basset, dyrektorka szkoły średniej dla dziewcząt w Streatham pierwsza zastosowała zasady planu w swej uczelni. Za przykładem jej poszły liczne inne szkoły angielskie, głównie dzięki żywej agitacji podjętej słowem, piśmem i drukiem przez angielskie towarzystwo daltońskie (The Dalton Association).

Na wzór szkół amerykańskich względnie angielskich zorganizowano w ostatnich latach szereg uczelni w różnych krajach Europy, szczególnie w Rosji sowieckiej. Ostatnio przeszczepiono ideę planu na daleki Wschód do Japonii i Chin.

W Polsce przemieniła p. *Dr J. Młodowska*, dyrektorka państwowego seminarjum żeńskiego w Chełmie uczelnię tę na typ daltoński — próby zaś reformy metody nauczania w kierunku planu podejmują obecnie różne szkoły w poszczególnych miastach polskich. Wogóle daje się zauważyć silne zainteresowanie polskiego świata pedagogicznego daltońskim systemem laboratoryjnym.

II. Zasady planu.

Nabywanie wiedzy może być uskutecznione w dwojaki sposób, a to przez nauczanie lub uczenie się.

Warsztatem nauczania jest szkoła dotychczasowego typu. Stoją w niej naprzeciw siebie dwie osoby: nauczyciel oraz uczeń — pierwszy czynny, drugi mniej lub więcej bierny. System nauczania polega na arbitralizmie. Nauczyciel narzuca uczniowi program, cel, drogę, podział materiału i godzin, metodę i tempo pracy, zainteresowania, niekiedy poglądy itd.

Warsztatem uczenia się jest gabinet pracującego samodzielnie uczonego, pokój samouka, laboratorium uniwersyteckie, o ile dokonywane w nim prace zupełnie samodzielne. Metoda ta zna tylko jedną osobę, jednostkę, dążącą do opanowania wiedzy. System uczenia się polega na autonomizmie. Uczony czy samouk sam sobie wytycza program, cel, drogę, podział materiału i godzin, metodę i tempo pracy, kroczy swoją drogą według własnych zainteresowań, osiągając na niej własne poglądy i rezultaty.

Daltoński plan laboratoryjny jest syntezą obu powyższych sposobów zdobywania wiedzy: arbitralizmu i autonomizmu.

Momenty arbitralne planu: narzucenie przez nauczyciela uczniowi programu, celu, drogi i podziału materiału.

Momenty autonomiczne planu: ustalenie samodzielne przez uczniów podziału pracy, metody, jej tempa — po linii własnych zainteresowań i poglądów.

Najlepiej określa kompromisowy charakter metody daltońskiej termin ukuły przez p. Parkhurst: uniwersytet uczniowski.

Daltońska szkoła oparta jest na podstawach:

1. swobody jednostkowej ucznia — moment indywidualny,
2. współdziałania zespołowego uczniów — moment socjalny.

III. Urzeczywistnienie planu.

1. Uwagi wstępne:

Plan daltoński zachowuje:

- a) program obowiązujący — nieprzeładowany i ruchomy, zmieniający się stosownie do potrzeb uczniów,
- b) podział uczniów na klasy — utrzymany jedynie z powodu powyższego, każda klasa ma swój określony program,
- c) lekcje dotychczasowego typu — dla uczniów poniżej 9 lat (w ostatnich latach pojawiły się jednak próby zastosowania planu do uczniów młodszych, t. zw. plan poddaltoński) — oraz dla przedmiotów, nie mających na celu rozwoju intelektu, lecz ciała (gimnastyka), zmysłów (roboty ręczne), uczuć estetycznych (rysunki, śpiew, muzyka, ćwiczenia rytmiczne i t. d.), woli (religia, etyka) — (jakkolwiek w wielu szkołach daltonizuje się roboty ręczne, rysunki itd.).

2. Budynek szkolny:

- a) nowy. — Nowy, specjalnie zbudowany gmach szkolny powinien zawierać odpowiednią ilość klas, pracowni, sal rekreacyjnych i t. d.
- b) stary. — Uczelnia starego typu, przechodząca na typ daltoński musi pomieścić pracownie szkolne w poszczególnych klasach — tak, aby odnośne sale szkolne spełniać mogły podwójne zadania. W razie braku sal musi jedna klasa służyć np. dwu pracownikom i to — równocześnie (przegroda, rozdzielająca ją, ściany, kąty przedmiotowe) — lub następczo, (t. j. w odrębnych godzinach).

3. Laboratorja:

Na drzwiach pracowni widnieć powinien odpowiedni, orientacyjny napis np. pracownia przyrodnicza — oraz należy umieścić tablicę na ogłoszenia dla uczniów każdej klasy dokonywane na papierze określonego koloru np. kl. IV koloru czerwonego, kl. V, zielonego itd. — Pracownie przedmiotowe podzielone są na sekcje klasowe, w których znajdują się:

- a) w nowym gmachu — szafki i gablotki klasowe wypełnione książkami i pomocami naukowymi wszelakiego rodzaju — nad nimi na ścianach odpowiednie obrazy, wykresy itd. — przy nich stoliki klasowe, koło tychże krzesła lub ławy

(tańsze od pulpitów szkolnych). Ogólną ilość miejsc obliczyć możemy dla danego laboratorium w sposób następujący: np. liczba uczniów zdaltonizowanych klas wynosi 300, liczba pracowni 10. Przypadłaby tedy na jedną pracownię liczba 30 uczniów. Liczbę jednak miejsc należałoby powiększyć conajmniej o $\frac{1}{3}$ do 40.

- b) w starym gmachu — o ile na to środki nie pozwalają — zamiast szafek i gablotek — półki i stojaki, a w nich książki i pomoce naukowe najbardziej konieczne, podstawowe — zamiast stolików i krzeseł — pulpity dotychczasowe. Książki niezbędne możnaby skompletować w sposób następujący: przez połączenie biblioteki uczniowskiej oraz nauczycielskiej, nadto kupno książek za pieniądze zaoszczędzone przez uczniów na podręcznikach: zamiast bowiem zakupu np. 30 podręczników dla uczniów jednej klasy możnaby po nabyciu paru potrzebnych egzemplarzy za pieniądze zaoszczędzone kupić kilka poważnych dzieł naukowych, — nadto mogliby nauczyciele względnie rodzice wypożyczyć szkole odpowiednie książki z własnych księgozbiorów dla umożliwienia urzeczywistnienia planu.

4. Kurytarz:

- a) w nowym gmachu — należy na kurytarzu umieścić odpowiednią ilość szafek z szufladami dla uczniów, w których podczas wędrowania po pracowniach pozbawionych pulpitów — mogliby pomieścić swe rzeczy, książki i przybory szkolne,
- b) w starym gmachu — bez zmiany.

5. Podział dnia pracy:

Wobec znacznych różnic, zachodzących między organizacją dnia pracy, zaprowadzoną w różnych szkołach typu daltońskiego, podaję schemat typowy:

- a) 8·15—9. Narady uczniów każdej klasy z swymi opiekunami.
- b) 9—11·30 (12). Praca laboratoryjna.
- c) 12—12·45. Konferencje lekcyjne nauczycieli-instruktorów z uczniami w zakresie przedmiotów daltońskich.
- d) 2·15—4. Lekcje pozadaltońskie.
- Ad a) Narady klasowe odbywają się w różnych szkołach o różnych porach — czas ich trwania odmienny od siebie, od 15—60 minut — w niektórych szkołach brak ich zupełnie.

- Ad b) Praca laboratoryjna trwa w niektórych uczelniach 3 godziny, w innych mniej, bez przerw lub z przerwami — jednorazowo lub kilkakrotnie — najczęściej jednak 3 godziny, bez przerw, jednorazowo.
- Ad c) Konferencje lekcyjne z przedmiotów zdaltonizowanych odbywają się w Ameryce przygodnie według zapotrzebowania — w Anglii zaś stale, conajmniej jeden raz na tydzień z każdego działu nauczania.
- Ad d) Lekcje pozadaltońskich przedmiotów odbywają się w różnych szkołach w rozmaitych porach dnia, czas trwania ich zaś jest różnorodny.

6. Praca ucznia w laboratorjach (plastyczny opis).

- a) Uczeń zjawia się w szkole o godz. 8·15 (lub w porze późniejszej np. 9).
- b) Stwierdzenie obecności jego odbywa się w zasadzie na radzie wstępnej uczniów danej klasy ze swym opiekunem — w niektórych szkołach zaznacza uczeń swą obecność na arkuszach frekwencji wyłożonych do podpisu w kurytarzu szkolnym.
- c) Narada z opiekunem klasy 8·15—9. W pierwszych dniach po wprowadzeniu planu ma ona treść następującą:
- 1) Wyjaśnienie planu (w niektórych szkołach dokonywane przez dyrektora).
  - 2) Podział przedmiotów każdego ucznia na mocne i słabe, przyczem opiekun udziela rady wychowankowi, że powinien zabrać się przedewszystkiem do opracowania przedmiotów, w których czuje się słabszy, oraz pracować nad nimi dłużej i intensywniej.
  - 3) Podział pracy miesięcznej (tygodniowej) każdego ucznia przy uwzględnieniu powyższego podziału przedmiotów, przyczem może opiekun zalecić uczniowi system wyłącznej pracy nad jednym przedmiotem aż do wywiązania się z odnośnego zadania, albo też system pracy dziennej nad kilku przedmiotami, równoległe — zależnie od jego indywidualności.
  - 4) Dokonanie przydziału liczebnego uczniów do poszczególnych pracowni dla uniknięcia ich przepełnienia i to na podstawie klucza uzgodnionego na Radzie Pedagogicznej np. po 5 uczniów każdej klasy dla każdej pracowni.

W terminie późniejszym mają narady wstępne na celu umożliwienie opiekunowi klasy kontroli nad całością wykonanej przez uczniów pracy szkolnej, oraz udzielanie im porad ogólnych.

d) Praca laboratoryjna 9—11:30 (12). W pierwszych dniach po wprowadzeniu planu przedstawia się ona następująco: Uczeń udaje się do wskazanego laboratorium — czyta kolorowe ogłoszenia na drzwiach przeznaczone dla uczniów jego klasy — wchodzi do pracowni — zajmuje miejsce w sekcji klasowej — otrzymuje od nauczyciela-instruktora działu maszynową odbitkę przydziału pracy (w niektórych szkołach żmudny, często błędny odpis przydziału u wejścia do pracowni) — otrzymuje wyjaśnienia instruktora dotyczące jego pracy oraz graficznej metody notowania jej postępów (o niej poniżej) — otrzymuje od instruktora książki i pomoce naukowe potrzebne mu do pracy — pracuje według otrzymanych wskazówek — w trakcie pracy prosi o pomoc instruktora lub kolegów szeptem, by nie przeszkadzać innym — podlega podczas pracy kontroli instruktora — kończąc ją, zawiadamia o tem nauczyciela — zwraca książki i pomoce naukowe — notuje graficznie postępy przy pomocy instruktora — udaje się do innej pracowni, o ile czas pozwala itd.

W terminie późniejszym przedstawia się praca laboratoryjna następująco: Uczeń udaje się do dowolnego laboratorium — czyta ogłoszenia klasowego koloru (komunikaty, zapowiedzi konferencyj, przydziały itd.) — wchodzi do pracowni. (W razie przepełnienia jej, idzie do innego laboratorium lub czytelnicy itd. Gdy jednak praca jego w danym laboratorium jest konieczna np. z powodu ukończenia zajęć w innych pracowniach lub potrzeby dłuższej pracy nad przedmiotem, w którym uczeń czuje się słaby — zwraca się z odnośną prośbą do instruktora, który opróżnia dla niego miejsce apelem do pracowników laboratorium) — otrzymuje z początkiem miesiąca od instruktora odbitkę przydziału — oraz ewentualne wyjaśnienia, dotyczące jego pracy — bierze książki i pomoce naukowe, potrzebne mu do pracy — pracuje sam lub w grupie kolegów (praca indywidualna lub zespołowa) — w trakcie studjów prosi ewentualnie o pomoc instruktora lub kolegów szeptem — podlega podczas pracy kontroli instruktora, kończąc ją lub przerywając, zwraca książki i pomoce naukowe — notuje sam graficznie postępy swe — udaje się do innej pracowni, gdy czas pozwala i t. d.

Tak tedy — pracuje uczeń — według własnego podziału godzin — samodzielnie — w dowolnej pracowni — w dowolnym czasie — dowolnym sposobem — w dowolnym tempie — według własnego zainteresowania, wykonując zadania nałożone na niego przez instruktora mającego nieustanny wgląd w jego pracę.

e) Konferencje lekcyjne 12—12:45:

Amerykański system — konferencje przygodne — z inicjatywy nauczyciela lub uczniów — odbywane na skutek ogłoszonego przez instruktora na drzwiach odnośnej pracowni kolorowego wezwania całej klasy lub pewnej grupy klasowej — w oznaczonym czasie i określonej sali szkolnej.

Angielski system — konferencje stałe, jeden lub dwa razy na tydzień z każdego przedmiotu daltońskiego. Celem konferencyj tych jest:

- 1) na początku miesiąca — wprowadzenie uczniów w dane problemy,
- 2) w trakcie miesiąca — wyjaśnienie nagromadzonych trudności.
- 3) z końcem miesiąca — skupienie osiągniętych rezultatów oraz stwierdzenie z okazji odbioru wykonanych przez uczniów prac — rzeczywistych ich postępów drogą egzaminu.

Uczeń ma obowiązek zgłosić się do każdego instruktora conajmniej raz na tydzień dla złożenia mu sprawozdania o swej tygodniowej pracy.

f) Popołudniowe lekcje pozadaltońskie 2:15—4 — odbywają się według starego typu.

Zajęcia uczniów ulegają zmianie pod koniec okresu miesięcznego (rocznego) na skutek oddawania instruktorom działów prac wykonanych w trakcie miesiąca. Odbiór ich odbywa się — bez egzaminu przeważnie w Ameryce — na podstawie egzaminu, do którego uczeń przygotować się musi w Anglii, Rosji, Polsce itd.

7. Przydziały pracy:

Uczniowie odbierający w Ameryce przydziały swe zobowiązują się na piśmie do wykonania ich, zawierając z instruktorami rodzaj kontraktu: „Ja, ... uczeń klasy ..... zobowiązuję się do odrobienia następującej pracy ..... Data i podpis .....”. Kontrakty te nie przyjęły się poza Ameryką nigdzie, niemożliwe jest bowiem dobrowolne zobowiązanie się do wykonania pracy, bądź co bądź narzuconej. Kontrakty te są jednak wielce charakterystyczne dla amerykańskich pojęć i stosunków.

Instruktor działu przygotowujący przydziały miesięcznej pracy uczniów musi przedewszystkiem podzielić roczny materiał naukowy na 10 odcinków miesięcznych, każdy zaś miesięczny dział na 4 okresy tygodniowe. Tydzień szkolny anglosaski ma 5 dni, czyli jednostek pracy — wobec tego miesiąc pracy w jednym przedmiocie obejmuje 20 dni, czyli jednostek pracy — np. 10 przedmiotów — 200 jednostek dziennych lub 40 tygodniowych.

Z początkiem roku szkolnego należy uczniom wyższych klas podać perspektywę całości materiału rocznego, zaznaczając w zarysie podział na okresy miesięczne.

Przydziały miesięczne z okresami tygodniowymi (z czasem dla uczniów starszych tylko miesięczne) ogłasza się kolorowymi kartkami na tablicy umieszczonej na drzwiach pracowni z początkiem miesiąca. — O ile uczniowie nie otrzymują ich odbitek, muszą je przepisać.

Przydziały pracy należy układać twórczo, t. j. rokrocznie odmiennie, zależnie od rodzaju zespołów uczniowskich, dla których są przeznaczone — jasno i zrozumiale dla ucznia — mają one służyć mu za przewodniki w szukaniu sposobów wywiązania się z zadania — winny zawierać życzliwe rady a nie rozkazy — muszą być ułożone z punktu widzenia ucznia — zadania w nich zawarte nie powinny przekraczać sił ni umiejętności jego — należy wskazywać mu ewentualnie, kiedy radzić się nauczyciela dla pokonania napotkanych trudności — w razie różnorodności uzdolnień uczniów bywają układane w trzech stopniach: dla uczniów wybitnie, średnio i mało uzdolnionych, przyczem możliwe są dwa systemy: — zezwala się każdemu uczniowi na wybór zadania — albo też żąda się od wszystkich uczniów wykonania zadania przeznaczonego dla najmniej uzdolnionych, otwierając średnim możliwość odrobienia dodatkowego zadania przeznaczonego dla średnio uzdolnionych, a uczniom więcej niż przeciętnym opracowania dodatkowego zadania przeznaczonego dla uczniów wybitnych. Przydziały pracy winny być nadto uzgodnione na Radzie Pedagogicznej w kierunku koncentracji, tak, aby w jednym przedmiocie występowały na jaw zadania z innych działów nauczania np. w historii również zagadnienia z dziedziny geografii, literatury, rysunków artystycznych itd. — lub, by kilka przedmiotów przenikał jeden dział nauczania, np. wszystkie przedmioty szkolne — rysunki. Koncentracja ta powinna jednak w sposób naturalny wynikać z programu szkolnego. — Każdy przydział powinien być jednolity, harmonijny w swej całości, sformułowany ogólnikowo, by nie krępował inicjatywy uczniów — oraz powinien zawierać:

- a) wstęp — zachęcenie ucznia do zastanowienia się nad określonym problemem, faktem, zdarzeniem itd. — pobudzenie jego ciekawości, zainteresowania, uwagi — oraz niezbędne wiadomości wstępne we wymiarze minimalnym,
- b) temat (miesięczny) — podanie kwestji naukowej (pozostającej w organicznym związku z danym problemem itd.), która ma być przedmiotem jego studjów — w sposób zwięzły i rzeczowy,
- c) zagadnienie (tygodniowe) ułożone ewent. w trzech stopniach trudności — polecenie wykonania objętej po-

wyższą kwestją pracy — rozwiązania zadania — opracowania pisemnego, graficznego, artystycznego — sporządzenia przyrządu — opanowania pamięciowego — stwierdzenia faktu itd. — ewentualne pytania muszą być postawione umiejętnie, ani zbyt ogólnikowo, ani zbyt szczegółowo, w sposób wyczerpujący treść materiału naukowego, który ma być opanowany,

- d) źródła — wskazanie przedmiotu badania, obserwacji, eksperymentu — względnie lektury wg. tomów, rozdziałów i stronic. — Lektury tej nie mogą stanowić bezwartościowe, kompilatorskie będące produktem księgarskiego przemysłu — podręczniki, lecz oryginalne, poważne dzieła, rozprawy, monografie naukowe. W książkach tych nie powinien uczeń — oczywista — znaleźć gotowej odpowiedzi na tematyczne zagadnienie.
- e) pomoce naukowe — ewent. podanie potrzebnych środków naukowych,
- f) konferencje lekcyjne — ewent. wskazanie terminów ich w razie potrzeby,
- g) równoważniki czasowe — wzmianka instruktora działu, ile jednostek pracy policzy uczniom za wykonanie określonych części — ogólnej, miesięcznej pracy uczniowskiej,
- h) redukcję pracy czyli równoważniki czasowe instruktora innego przedmiotu, o ile została wykonana również praca z innego działu w myśl zasady koncentracji.

Z powodu niemożności podania przykładów na konkretne przydziały ze wszystkich działów nauczania, — wad, które cechują opublikowane dotychczas „zadania“ — oraz okoliczności, że wyjęte są one przeważnie z doświadczeń angielskich lub amerykańskich obcych dla nas z różnych względów — podaję ogólnikowy, lecz przejrzysty schemat typowego przydziału pracy dla ucznia:

- Ad a) Wstęp — „Zastanowimy się obecnie nad problemem... problem ten zainteresuje nas z powodów następujących... oto fakty, okoliczności, potrzebne dla jego zrozumienia“...
- Ad b) Temat — „Zwróćmy uwagę na kwestję... zostającą w związku z powyższym problemem“
- Ad c) Zagadnienie — „Staraj się wykonać pracę objętą powyższą kwestją — rozwiąż... napisz... wykreśl... narysuj... sporządź... opanuj pamięciowo... stwierdź...“
- Ad d) Źródła — „Radzę ci pójść na wycieczkę... zbadać zjawisko... zaobserwować... dokonać eksperymentu... przeczytać dzieło... tom... rozdział... strona... od... do...“

- Ad e) Pomoce naukowe — „Przełącznij ewent. pomoce naukowe...”
- Ad f) Konferencje lekcyjne — „Gdy natkniesz się na trudności w... zwróć się do mnie... zjaw się na konferencji, która odbędzie się...”
- Ad g) Równoważniki czasowe — „Wywiązanie się z zadania.. policzy ci nauczyciel... za... jednostek pracy”
- Ad h) Redukcja pracy — „Wykonanie zadania dodatkowego... policzy ci nauczyciel... za... jednostek pracy”

Ewentualności:

1. Uczeń kończy wszystkie przydziały miesięcznego okresu w czasie krótszym od miesiąca. — Wówczas mogą zajść dwie ewentualności. Instruktor działu wyznacza mu dodatkowe zadanie, prowadzące do pogłębienia tematu — albo też uczeń otrzymuje zezwolenie od Rady Pedagogicznej na przystąpienie do pracy nad nowym przydziałem miesięcznym — temsamem uczeń może ewentualność skrócenia roku szkolnego dla tego ucznia z 10 miesięcy na np. 6—7 miesięcy, a zatem wcześniejsza promocja (system ruchomych klas — ogólny).

2. Uczeń zajmuje się ulubionym przedmiotem i szybko kończy dotyczący przydział. — W zasadzie nie może on otrzymać nowego przydziału z przedmiotu tego, nim zakończy pracę nad innymi zadaniami tego miesiąca. W niektórych szkołach amerykańskich może uczeń taki przystąpić do pracy nad nowym przydziałem miesięcznym z danego przedmiotu na podstawie uchwały Rady Pedagogicznej, tak, że w rezultacie uczeń ten z pewnego przedmiotu przechodzi do klasy wyższej, pozostając z innych przedmiotów w dawnej klasie np. uczeń klasy IV zostaje promowany z matematyki do kl. V (system ruchomych klas — szczegółowy).

3. Uczeń jest nieobecny przez dłuższy czas w szkole z powodu choroby itd. Podejmuje on (po powrocie do szkoły) pracę w miejscu, w którym ją przerwał, przyczem, obierając przydziały najłatwiejszego stopnia i pracując w żywszym tempie, ma możliwość zrównania się z klasą.

4. Uczeń nie kończy pełnego przydziału miesięcznego w przepisany terminie z powodu niezaradności, nieudolności wzgl. lenistwa itd. — Powoduje to specjalne zajęcie się nim przez odnośnych instruktorów oraz opiekuna klasy. Uczeń taki otrzymuje w Anglii dodatkową pomoc od nauczycieli specjalnie na ten cel przeznaczonych, — w t. zw. „sali dostosowań”. — W wypadku notorycznego lenistwa wiąże się go rozkładem godzin aż

do ewent. poprawy. Trwałe zaniedbanie ucznia z jakiegokolwiek przyczyny powoduje w różnych szkołach różne następstwa (brak lub opóźnienie promocji — częściową promocję itd.).

8. Kontrola pracy uczniów:

Zasady graficznego notowania postępów uczniowskich: Wszelkie karty graficzne są a) klasowe (kolorowe), b) wypełniane przez uczniów (wyjątkowo w szkołach powszechnych angielskich wypełnia je nauczyciel).

Wykresy te informują nauczyciela lub ucznia na pierwszy rzut oka o zawartych w nich danych. Wzory ich, podane w załączniku, są dostosowane do 6-io dniowego tygodnia pracy w polskich szkołach (24 jednostek dziennych jednego pełnego przedmiotu).

System daltoński wprowadza następujące kontrolne karty graficzne:

a) indywidualne, które uczeń nosi przy sobie — służą do notowania postępów jednego ucznia danej klasy we wszystkich przedmiotach daltońskich.

Na odwrotnej ich stronie znajdują się celowe pouczenia i wskazania przeznaczone dla niego,

b) laboratoryjne, które wiszą na ścianie — służą do notowania postępów wszystkich uczniów danej klasy w jednym przedmiocie,

c) klasowe, ścienne — służą do notowania postępów wszystkich uczniów danej klasy we wszystkich przedmiotach.

Ada,b) Objaśnienie użycia kart: Uczeń X udaje się pierwszego dnia danego miesiąca np. do laboratorium dla języka polskiego, gdzie przebywa $1\frac{1}{4}$ godz. i odrabia część pracy ogólnej z powyższego przedmiotu, równającą się trzem jednostkom dziennym. Wychodząc, przeciąga w działce języka polskiego pionową kreskę przez trzy odcinki (trzy jednostkiienne), u końca jej pisze datę dnia (1-go), a w nawiasie ilość godzin spędzonych w laboratorium ($1\frac{1}{4}$ godz.). Podobnie na karcie laboratoryjnej, w której uwidocznione jest jego nazwisko, przeciąga odpowiednią poziomą kreskę. — Następnie przechodzi np. do pracowni geograficznej, gdzie w trakcie $1\frac{3}{4}$ godz. wykonuje zadanie równe 4 odcinkom dziennym (ogółem 3 godziny pracy laboratoryjnej dnia 1-go danego miesiąca). — Na drugi dzień, dnia 2-go pracuje np. w laboratorium historycznym przez pełne 3 godziny, odrabiając pełny przydział tygodniowy oraz jedną jednostkę z przydziału następnego tygodnia itp.

Kartę indywidualną i laboratoryjną wypełnia uczeń w trakcie pracy łącznie, opuszczając laboratorjum. Posiadają one znaczenie dla ucznia z następujących powodów: Umożliwiają mu stwierdzenie dokonanej pracy — ułatwiają podział czasu przeznaczzonego na wykonanie zadania, informując go o tem, czego dokonał, a co pozostaje jeszcze do odrobienia z przydziału miesięcznego — uświadamiają mu zamiłowanie do pewnego przedmiotu — oraz umożliwiają porównanie własnych postępów z postęпами kolegów. — Karty te mają również znaczenie dla instruktora działu (opiekuna klasy), gdyż umożliwiają mu szybką ocenę intensywności pracy ucznia w danym przedmiocie — porównanie postępów ucznia w różnych przedmiotach — oraz powodują przyjscie z pomocą uczniowi wzgl. grupie uczniów w razie stwierdzonego braku postępów.

Ad c) Objaśnienie użycia karty: Uczeń X oblicza z końcem tygodnia sumę wszystkich jednostek dziennych, odrobionych z wszystkich przedmiotów np. 24, zamienia je na jednostki tygodniowe t. j. 4 i przeciąga w rubryce, w której uwidocznione jest jego nazwisko, poziomą kreską przez 4 odcinki i t. d.

Kartę klasową wypełnia uczeń z końcem tygodnia pracy. Posiada ona znaczenie — dla ucznia, gdyż umożliwia mu stwierdzenie pracy dokonanej oraz porównanie jej z postęпами kolegów — dla nauczyciela wzgl. opiekuna klasy, gdyż daje im pogląd na całokształt pracy klasy we wszystkich przedmiotach łącznie wziętych.

Z końcem miesiąca (w czwartym jego tygodniu) oddają uczniowie kolejno, w określonym porządku swe prace — bez lub na podstawie egzaminu — instruktorom działów, którzy m. in. poprawiają pisemne wypracowania przeważnie w obecności uczniów, zwracając im jednocześnie uwagę na ich zalety, a szczeg. na błędy i usterki. — Ostateczne przyjęcie ogólnej pracy ucznia w danym przedmiocie następuje przez podpisanie jego indywidualnej karty kontrolnej postępów.

W wielu szkołach angielskich wręczają następnie opiekunom klas 1) instruktorowie — ocenione prace pisemne (i inne) ich uczniów — 2) uczniowie — indywidualne karty pracy, podpisane przez wszystkich instruktorów. — Opiekunowie klas

ad 1) umieszczają prace każdego ucznia (spięte odpowiednim, metalowym przyrządem) w archiwum klasy, które mieści się w specjalnej szafce klasowej, wpisawszy uprzednio do księgi ocen — zalety i wady prac uczniów z wszystkich przedmiotów uwidocznione na elaboratach, nadto ewent.

inne uwagi zakomunikowane im przez instruktorów itd. Księgę ocen wręczają następnie kierownikowi zakładu, u którego każdy uczeń może zawartą w niej opinię o sobie przeglądać (obowiązkowo przed rozpoczęciem nowej pracy),

ad 2) oddają indywidualne karty pracy uczniów kierownikowi szkoły dla rejestracji (początku, końca, czasu trwania pracy i t. d.).

9. Praca nauczycieli-instruktorów.

Plan daltoński wymaga od nauczycieli:

- a) specjalizacji (wyjątek stanowią szkoły powszechne),
- b) czytania fachowego,
- c) umiejętności przygotowywania przydziału w 3-ch stopniach trudności,
- d) nieustannej kontroli laboratoryjnej,
- e) ciągłej kontroli wykresów ewent. egzaminowej,
- f) udzielania rad i wskazówek pracującym uczniom na ich prośbę lub z własnej inicjatywy,
- g) odbywania celowych konferencji lekcyjnych,
- h) poprawy wypracowań piśmiennych oraz innych prac uczniów.

Trudne te i odpowiedzialne zadania spełniać mogą należycie jedynie pracownicy więcej niż przeciętnych zdolności, inteligencji, sprawności organizacyjnej, pełni entuzjazmu, zdolności do pracy twórczej pozbawionej szablonu.

10. Różnica między amerykańskim a angielskim urzeczywistnieniem planu.

Polega ona na tem, że angielski typ w przeciwieństwie do amerykańskiego charakteryzuje się:

- a) wykonywaniem pełnego programu naukowego — a wskutek tego
- b) ostrzejszą kontrolą laboratoryjną, pociągającą końcowe, miesięczne egzaminy uczniów — oraz
- c) stałe konferencje lekcyjne przedmiotów daltońskich, przy czem ilość godzin lekcyjnych w stosunku do ilości godzin pracy laboratoryjnej zwolna rośnie.

IV. Rezultaty.

Twórczyni planu podkreśla korzystne rezultaty osiągnięte przez wprowadzenie systemu daltońskiego do danych szkół, powołując się na

1. korzystniejsze testy inteligencji uczniów tychże zakładów po wprowadzeniu planu,

2. pochlebne opinie nauczycieli uczących w zdaltonizowanych szkołach wyrażone na zjazdach nauczycielskich itd.

3. korzystne opinie uczniów tych szkół, ujawnione w ankietach przeprowadzonych przez nauczycielstwo,

4. pomyślniejsze egzaminy oraz studia uniwersyteckie absolwentów szkół daltońskich (niektóre wszechnice przyjmują kandydatów ze szkół daltońskich bez egzaminów wstępnych).

Pozytywne te rezultaty osiąga nauczanie systemem daltońskim z powodu zgodności planu z postulatami

- a) psychologii pedagogicznej, — stojącej na stanowisku rozwoju indywidualności ucznia,
- b) biologii pedagogicznej, — stojącej na stanowisku rozwoju aktywizmu ucznia,
- c) socjologii pedagogicznej, — stojącej na stanowisku kollaborizmu uczniów.

P. Parkhurst zwraca uwagę na liczne trudności wstępne, jakie nastroczą się przy wprowadzeniu planu — należy postępować z wielką ostrożnością, umiarem i taktem, oraz oczekiwać cierpliwie wyników korzystnych — zaleca ona stopniowe wprowadzenie nowej metody według przedmiotów lub klas.

Przejdźmy do omówienia zalet systemu daltońskiego w oświetleniu jego zwolenników, oraz wad jego w ujęciu jego przeciwników (zwolennicy oraz przeciwnicy nowej organizacji szkolnej uznają — oczywiście — niektóre argumenty swych kontrariuszy, zmniejszając jedynie ich znaczenie, wzgl. wyciągając z nich odmienne wnioski itd.). Uwagi poniżej wyróżzone zestawilem na podstawie ankiet przeprowadzonych wśród uczniów lub nauczycieli szkół daltońskich, uwzględniając jednocześnie opinie autorów dzieł pedagogicznych traktujących o planie.

V. Zalety planu.

1. Samokształcenie. — Uczniowie uczą się sami, nabywają wiadomości drogą samokształcenia — wysiłki ich można określić jako surogat pracy naukowej, przyczem mają oni pogląd na całość zadań, dążą do jasno wytkniętego celu — znika bezpłodne, mechaniczne nauczanie szkolne związane z biernością uczniów.

2. Zamiłowanie do książki. — Uczniowie, stykając się bezpośrednio z szerszą, źródłową lekturą, nabywają umiejętności czytania prac naukowych, zamiłowania do studjum poważnych dzieł, rodzi się w nich intymny stosunek do książki, jakiego niema w zupełności przy nauczaniu szablonowym.

3. Praca samodzielna. — Uczniowie pracują w ramach wytkniętych im przez szkołę samodzielnie, aktywnie, niekiedy

twórczo, pełni ufności we własne siły, zawiązując sobie samym zdobycie żywej, rzeczywistej wiedzy — a zatem zgola inaczej niż w szkole dawnego typu.

4. Praca indywidualna. — Uczniowie pracują indywidualnie, w sposób swoisty wpływający z odrębnych, charakterystycznych dla nich — a wyróżniających ich od innych — cech ich osobowości. Praca taka różni się wybitnie od zajęć uczniów w dzisiejszej szkole.

5. Poznanie własnej osobowości. — Uczniowie poznają własne zamiłowania, zainteresowania, uczą się oceniać swe siły i dążenia, czego dotychczas nigdy nie mogli osiągnąć.

6) Zainteresowanie. — Uczniowie pracują pełni zainteresowania, a co za tem idzie, zapału — osiągnięcie rezultatów drogą własnego wysiłku przynosi im żywe zadowolenie, jakiego nie doznawali dotychczas, nabywając wiadomości szkolne według starego sposobu.

7. Wewnętrzny przymus. — Uczniowie pracują pod wpływem wewnętrznej potrzeby, a nie jak dotychczas pod wpływem przymusu wywieranego na nich z zewnątrz.

8. Wewnętrzna karność. — Uczniowie pracują w atmosferze istotnej, wewnętrznej karności podyktowanej zainteresowaniem — zanika karność sztuczna narzucona społeczności klasowej, która w praktyce zawsze była bezowocna.

9. Odpowiedzialność przed sobą. — Uczniowie pracują w pełni odpowiedzialności za odpowiednie wywiązanie się z wytkniętego im zadania. Odpowiedzialność zewnętrzna przed nauczycielem, posiadająca tak nikłą wartość wychowawczą i prowadząca jedynie do przestępstw szkolnych, schodzi na plan dalszy — temsamem odpada skomplikowany system cenzur, stopni, modyfikacji promowania, nagrody, kary itd. a na miejsce ich wchodzi zrodzona z poczucia odpowiedzialności samokontrola, stwierdzenie własnych postępów przez ucznia.

10. Wzrost autorytetu nauczyciela. — Uczniowie naprawdę poczynają uznawać autorytet nauczyciela, który w atmosferze wolności i swobody, pełnej serdeczności i wzajemnego zaufania udziela uczniom życzliwych rad, nigdy nie rozkazuje lub zakazuje, kryjąc się dyskretnie za kulisy pracy szkolnej — nie narzuca się uczniom, lecz jest przez nich poszukiwany jako ceniony doradca, co oczywiście powinno prowadzić do zaniku szkolnej kryminalistyki uczniowskiej.

11. Poznanie ucznia. — Uczniowie zbliżają się do nauczycieli, wynurzają się często przed nimi — w atmosferze obustronnej szczeroci — ze swych braków, bolączek i żalów, co umożliwia nauczycielstwu wszechstronne ich poznanie. W szkole dawnego typu działo się to zupełnie wyjątkowo.

12. **Koncentracja zadań.** — Uczniowie pracują nad przydziałami uzgodnionymi w myśl zasady koncentracji, tak, że nauka szkolna na skutek wzajemnego przenikania działań jej staje się dla nich prawdziwą jednością, podczas gdy dotychczas problem ten nie mógł być zadowalająco rozwiązany.

13. **Zróżnicowanie zadań.** — Uczniowie pracować mogą nad zadaniami, zróżnicowanymi co do zakresu (trzy stopnie) — oraz co do tempa. W szkole dawnego typu musiał nauczyciel, pracujący z niejednorodnym i zróżnicowanym pod względem uzdolnień i inteligencji materiałem uczniowskim — przystosować się w nauczaniu masowem do grupy uczniów przeciętnych. — Uczniowie więcej niż przeciętni nudzili się wówczas i często zajmowali czem innym — uczniowie mniej niż przeciętni nie mogli nadażyć za nauczycielem mimo wysiłków, a prawdziwą tragedję przeżywali uczniowie powolni lecz gruntowni, pełni najlepszej woli opanowania materiału szkolnego. Zróżnicowanie zadań wprowadzone przez plan umożliwia uczniowi wybór zakresu zadania nie przekraczającego jego zdolności oraz pracę nad niem we właściwym tempie np. niezdolny uczeń bierze zakres najłatwiejszy i pracuje w tempie powolnem, rozwijając się stopniowo, tak, że wkrótce coraz trudniejszych podjąć się może wysiłków — uczeń wybitny, wszechstronnie uzdolniony, postępuje wręcz odmiennie, jednostronnie zaś uzdolniony np. w matematyce zadawała się opracowaniem przedmiotów humanistycznych w ujęciu najłatwiejszem, pozostawiając resztę czasu studjowaniu działań, do których czuje zamiłowanie. Możliwość zróżnicowania zadań uczniów należy uważać za jedną z najważniejszych zalet planu.

14. **Ciągłość pracy.** — Uczniowie, pracując niekiedy szereg godzin w laboratorjum, uzyskują ciągłość czasową, przestrzenną, umysłową, nastrojową i dążeniową pracy swej — znika rozproszkowanie lekcyjne uniemożliwiające uczniom należyte skupienie się i powiększenie intensywności wysiłku. Faktem jest bowiem, że osiągnięta niejednokrotnie z trudnością na lekcji wspólną pracę uczniów zagłębionych nad rozwiązaniem pewnego problemu unicestwiał głos dzwonka kończącego lekcję, a do tematu omawianego można było wrócić dopiero po przerwie niekiedy kilkudniowej, rozrywającej ciągłość naukową.

15. **Ekonomia pracy.** — Uczniowie, pracując pod wpływem zainteresowania z większą intensywnością, przy łatwiejszej apercpekcji — osiągają lepsze rezultaty pracy, wskutek czego zwiększa się wydajność ich wysiłków. — Uczą się oni umiejętności rozdziału i wyzyskania czasu przeznaczonego na wykonanie ich zadania, co posiada wielkie znaczenie dla przyszłego ich życia społecznego. — Dzięki planowi wreszcie zyskuje się wiele czasu poświęconego dotychczas na odpytywanie lekcji podczas zajęć

przedpołudniowych, oraz odpada popołudniowe przygotowanie ich przez ucznia — temsamem zaś przestaje być aktualny problem przeciążenia szkolnego uczniów.

16. **Kształtowanie charakteru.** — Praca uczniów w powyższych warunkach prowadzi do potęgowania osobistej ich tężyzny, energii, wytrwałości — wzmacnia ich inicjatywę, rzutkość, przedsiębiorczość — umożliwia samoopanowywanie, samookreślanie ich itd., których to rezultatów dotychczasowym sposobem nauczania nie można było osiągnąć.

17. **Uspołecznienie.** — Uczniowie pracować mogą wspólnie — zalecona jest praca zbiorowa, wzajemne użyczenie sobie pomocy, co oczywiście wzmacnia więź społeczną młodzieży — pomoc użyczona kolegom młodszymi przez starszych zbliża do siebie uczniów klas różnych. Rodzi się rzeczywiste braterstwo ich i solidarność koleżeńska.

18. **Plastyczność planu.** — Plan daltoński stwarza jedynie ogólne ramy organizacyjne nowej szkoły — jest on elastyczny i w ręku twórczego, świadomego celu nauczyciela przybrać może dowolną formę i treść.

VI. Krytyka planu.

A) Uwagi teoretyczne.

1. **Narzucanie uczniom celu, programu, zadań, drogi.** — Sprzeczne z zasadą samokształcenia uczniów jest narzucenie im celu, programu, zadań i drogi, po której mają kroczyć. Twórczyni planu zdaje sobie sprawę z tej sprzeczności, która prowadzi do kompromisu metodycznego i „ma nadzieję, że z czasem dojdzie do tego, iż zastosujemy plan do stworzenia jakiejś nowej formy nauczania, zamiast przetwarzać tylko dawne. Plan daltoński mógłby posłużyć wówczas do wytworzenia jakiegoś swobodniejszego planu nauki, składającego się całkowicie z projektów, układanych przez samych uczniów“.

2. **Niedostateczne zróżnicowanie zadań.** — Sprzeczne z zasadą indywidualizacji zadań uczniowskich jest dowolne podzielenie klasy na trzy grupy według uzdolnień i inteligencji. Konsekwentne przeprowadzenie powyższej zasady powinno poprowadzić do zerwania z wszelkim szablonem i oparcia nauczania o przystosowanie się do każdej indywidualności uczniowskiej — zgodnie z postulatami psychologii pedagogicznej.

3. **Sprawa samorządu uczniowskiego.** — W szerzej literaturze dotyczącej planu brak wzmianki bodaj o samorządzie młodzieży w szkołach tego typu na Zachodzie. Z istoty jednak systemu powinna wynikać konieczność wprowadzenia tak ważnej ze względów wychowawczych instytucji szkolnej, pro-

wadzącej do wyłonienia w szkole rzeczypospolitej związkowo-klasowej, opartej na zasadzie samostanowienia młodzieży, rozwijającej jej samodzielność i poczucie społeczne.

4. Brak systemu wychowawczego. System laboratoryjny stoi pod znakiem wyłączności dydaktyki daltońskiej, mającej jedynie znaczenie ogólnowo-wychowawcze (nauczanie wychowawcze). Szerzej pojęte specjalne zadania wychowawcze szkoły współczesnej są mu albo obce, albo też nie docenia ich ogromnego znaczenia, wskutek czego rola opiekuna klasowego sprowadza się do funkcji czynnika, regulującego jedynie nauczanie młodzieży w ramach nowej organizacji szkolnej.

5. Nieobjęcie przez plan przedmiotów nieintelektualnych itd. — Do rozdzwinków szkoły współczesnej dochodzi dualizm organizacyjny, wywołany przez okoliczność tę, że plan nie obejmuje pewnych przedmiotów wzgl. pewnych roczników młodzieży szkolnej.

B) Trudności planu — co do

6. stworzenia odpowiednio uposażonej szkoły. — System daltoński może tylko wówczas wydać pomyślne rezultaty, gdy uczniowie pracują w odpowiednio uposażonych laboratorjach, co połączone jest ze znacznym kosztem. — Należy jednakowoż zaznaczyć, że w obecnych warunkach próby zdobycia najlepszego uposażenia laboratoryjnego rozbijają się — odnośnie do szeregu działań — o zasadniczy brak lub wyczerpanie, nadających się dla nowej metody książek, pomocy itd. — Wszelkie jednakowoż urządzenia połowiczne prowadzić muszą do zjawisk ujemnych, niemożności wywiązania się uczniów ze swych zadań.

7. zdobycia odpowiednich nauczycieli. — Plan daltoński może być owocny tylko wtedy, gdy realizują go nauczyciele odpowiednio wyszkoleni, więcej niż przeciętnie uzdolnieni i inteligentni, pracowici, organizacyjnie sprawni, oraz posiadający wiarę w powodzenie swych wysiłków.

8. pracy nauczycielskiej. — Urzeczywistnienie planu prowadzi do znacznego powiększenia zakresu pracy nauczycielskiej (układanie przydziałów, poprawa wypracowań piśmiennych itd.). Następstwem tego stanu rzeczy jest częstokroć przepracowanie nauczycieli.

9. układania przydziałów uczniowskich — Wobec braku jakiegokolwiek tradycji, oraz konieczności twórczego ustalania przydziałów pracy uczniów, mogą się wkraść (i utrzymać przez długi czas) poważne błędy i usterki w ich osnowę.

10. kontroli uczniów. — Najsprawniejsza jest kontrola laboratoryjna wówczas, gdy jednemu instruktorowi podlega 50—60

uczniów, a w każdym razie liczba ich nie przekracza normy 80 uczn. Przy większej ich ilości staje się kontrola coraz bardziej utrudniona, przy np. 150 uczn. — niemożliwa, a rezultaty pracy uczniów minimalne. — Zdawałoby się, że plan usunie w zupełności kryminalistykę uczniowską — niestety, nie znika ona ze szkoły daltońskiej: możliwe jest wagarowanie ucznia, który po zarejestrowaniu się na konferencji wstępnej u opiekuna klasy zniknąć może bez śladu z gmachu szkolnego, a przychwycony w późniejszym czasie może uzasadnić swą rzekomą obecność przez następujące rozumowanie: „Pracowałem w laboratorium X, mimo usiłowań nie mogłem rozwiązać danego zagadnienia, wobec czego brak odpowiedniej kreski na mej karcie indywidualnej itd.“ — Społeczna praca uczniów przemienia się częstokroć w podawanie współpracownikom grupy, lub kolegom proszącym o wyjaśnienie trudności — gotowych wyników, w odrabianie zadań słabszych w danym przedmiocie lub młodszych kolegów przez uczniów zdolniejszych wzgl. starszych. — Opublikowane zbiory przydziałów pociągają za sobą masowe wydawnictwa kluczy różnego typu, z których — niestety — korzystają uczniowie tak chętnie. — W pierwszych dwóch tygodniach okresu miesięcznego uczniowie zaniedbują prace, aby pod koniec okresu w tempie przyspieszonym zbyć częstokroć zadania swe. — Uczniowie wybitni urządzają wyścigi pracy dla osiągnięcia rekordowego czasu jej wykonania lub szybszej promocji, co oczywiście odbywa się kosztem obniżenia jej poziomu itd.

11. konferencyj lekcyjnych z przedmiotów daltońskich. — Trudności te polegają na tem, że na konferencyjach lekcyjnych zbierają się uczniowie różnie zaawansowani (na różnych stopniach pracy) w danym przedmiocie. Dyskusja wyjaśniająca może się dla wielu z nich okazać bezowocna, przedwczesna lub spóźniona.

12. podziału pracy uczniów. — Uczniowie, szczególnie młodszy, mimo najlepszych chęci, nie mogą uporać się z rozdziałem czasu przeznaczonym na wykonanie swych zadań, co pociąga za sobą przykre dla nich następstwa.

13. pracy laboratoryjnej uczniów. — Niektóre pracownicy bywają stale przepełnione, a w nich wskutek hałaśliwego zachowania się uczniów znika atmosfera pracy. Uczniowie nie umieją się często skupić w laboratorjach mimo ciszy panującej w nich (szczególnie przyzwyczajeni, na skutek zaleceń nauczycieli, lekarza szkolnego, lub z innych powodów — do głośnego odrabiania lekcji). Niekiedy wędrują uczniowie po pracowniach bez ładu i składu.

C) Wady planu.

14. Osłabienie poczucia społecznego. — System daltoński opiera się na dwóch podstawach: swobody i pracy

jednostkowej uczniów oraz współdziałania ich zespołowego. — W rzeczywistości potęguje on jedynie rozwój indywidualności uczniów. Kollaboryzm ich albo nie występuje wcale, albo przejawia się w tak słabej, często spaczonyj postaci, że nie może być utrzymana nieodzowna równowaga między obu powyższymi zasadami. Uczniowie pracują obok siebie — a nie ze sobą. Daje się w praktyce zamiast stwierdzić osłabienie poczucia społecznego grupy, wzrost rywalizacji uczniów zmierzających do tego samego celu. W oczach nauczycieli wchodzących przeważnie w styczność z poszczególnymi uczniami — znika zwolna obraz grupy jako jednostki zbiorowej.

15. Obawy pedagogiczne. — Plan daltoński rozwija samodzielność, rzutkość, sprawność życiową, kształci osobowość jednostki, jej indywidualizm, krytycyzm i t. d. — spełnia jednak zadania swe tylko wówczas, gdy przymiotów tych brak młodzieży, względnie są one niedostatecznie naogół w niej rozwinięte. Stosowanie planu w szkołach, do których uczęszczają uczniowie przynoszący z sobą wrodzone rasowo, etnicznie, socjalnie i t. d. cechy powyższe — poprowadzić może do hipertrofji ich, szkodliwej z punktu widzenia indywidualnego i socjalnego.

16. Obawy dydaktyczne. — Niebezpieczeństwem planu jest okoliczność ta, że młode, niedoświadczone umysły uczniów nabywają wiedzę pozbawioną cech ścisłości, systematyczności, dokładności oraz pogłębienia, że wiadomości ich są często pełne luk, błędów i usterek, które z trudnością mogą się ujawnić, że praca ich dokonywuje się często po linii najmniejszego oporu i trudu — szlakiem bezowocnych streszczeń, banalnych ogólników, encyklopedycznie, bez ładu i składu nagromadzonych szczegółów itd.

17. Wykonywanie programu naukowego. — Jednym z najpoważniejszych braków systemu daltońskiego jest kwestja realizowania programu naukowego. Mogą tu zachodzić dwie ewentualności: amerykańska, pozwalająca nauczycielowi gilotynować program i upośledzać go na korzyść przeżycia daltońskiego. Prowadzi to w rezultacie do nabywania przez uczniów „wiedzy amerykańskiej“, na którą my, Europejczycy, nigdy pisać się nie będziemy — oraz ewentualność angielska, polegająca na skrupulatnem realizowaniu programu z powodu egzaminów, które czekają na ucznia angielskiego. Niestety prowadzi ten stan rzeczy do ustanowienia w szkole daltońskiej stałych egzaminów miesięcznych, do których się uczniowie całymi tygodniami muszą przygotowywać — powoduje to — oczywista — przeciążenie uczniów, któremu stara się plan daltoński zapobiec. Egzaminy uczniowskie stają się plagą znienawidzoną przez wychowanków szkoły. — Z powyższego powodu ulega też powolnej redukcji liczba godzin przeznaczonych na przedmioty daltońskie na ko-

rzyść konferencyj lekcyjnych, czyli lekcyj starego typu. — Nauczyciel realizujący plan w szkole takiej nie ma koniecznej dla owocnego wprowadzenia go w życie swobody działania.

18. Opanowanie przedmiotów, w których uczeń czuje się słaby. — Możliwe są dwie ewentualności — albo zmuszamy ucznia, który uporał się przed upływem okresu miesięcznego z zadaniami wyznaczonymi mu z ulubionych przedmiotów — do odrobienia przydziału z zajęć, nad którymi pracuje niechętnie, a wówczas sposobem dawnej szkoły popełniamy przestępstwo polegające na tem, że zniewalamy go do wykonania pracy bez zainteresowania (praktyka szkół daltońskich, stojących na stanowisku wykonywania pełnego programu naukowego, oraz szeregu szkół amerykańskich, odmiennych pod tym względem poglądów, np. uczelni p. Parkhurst) — albo też w zgodzie z istotą planu, nie zmuszamy ucznia do pracy tej, pozwalamy mu zająć się nowym przydziałem z przedmiotów, do których ma zamiłowanie. Prowadzi to — oczywista — do specjalizacji, owocnej dla uczniów klas wyższych, lecz niedopuszczalnej, gdyż przedwczesnej dla młodszych dzieci (praktyka niektórych szkół amerykańskich). — W rzeczywistości uczniowie mimo rad opiekunów odmiennej treści pracują w ulubionych laboratorjach, zaniedbując przedmioty szkolne, ku którym nie czują zamiłowania, wzgl., które sprawiają im większe trudności.

19. Brak indukcji metodycznej. — Nauczyciel rzuca uczniowi w postaci zadania dedukcję tematyczną, polecając mu jedynie zebranie faktów i okoliczności mogących posłużyć dla uzasadnienia lub wyjaśnienia jej. Praca taka jest czza i sprzeczna się z istotą rzeczywistej, samodzielnej pracy naukowej.

20. Brak rezultatów w nauczaniu języków. — Systemem daltońskim nie można osiągnąć pomyślnych rezultatów w nauczaniu języków — jedynie wybitnie uzdolniony samouk może na tej drodze uzyskać dobre wyniki.

21. Słabe rezultaty w nauczaniu humanistyki (literatury, historii). — Słabe wyniki osiągnięte w nauczaniu humanistyki tłumaczą się brakiem niezbędnej w nauczaniu tych przedmiotów sugestji nauczyciela prowadzącego uczniów do odtwórczego przeżycia oraz głębszego wniknięcia w istotę odnośnych problemów.

22. Niskie rezultaty w nauczaniu matematyki. — Niskie rezultaty osiągnięte w nauczaniu matematyki wynikają z powodu braku dzieł mogących stanowić podstawę dla tego studjum, oraz konieczności nieustannej, wspólnej pracy nauczyciela z uczniami, mającej na celu wdrożenie ich do ścisłości matematycznego myślenia.

23. Dysproporcja między żywym słowem a pisaniną szkolną. — Umiejętność wyrażania swych myśli ma-

leje z powodu braku sposobności do ćwiczenia wymowy — natomiast wzrasta silnie pisanina obarczająca ucznia i nauczyciela. Próby zredukowania prac piśmiennych przez zalecenie uczniom sporządzania skrótów, planów, zestawień, schematów itd. należy uważać za bezpłodne i wręcz otwierające uczniom sposobność do nadużyć — niedopuszczalne jest również pozwalanie im na poprawę własnych zadań przy pomocy kluczy — próby poprawy zadań uczniów słabszych przez wybitniejszych nie usuwają dodatkowej, ścisłej kontroli nauczyciela itd.

24. Kwestje specjalne. — Wzmózone czytelnictwo książek może osłabić wzrok uczniów — praca gorączkowa przedegzaminowa nadwerżyć system nerwowy wrażliwych jednostek itd.

25. Zmiana charakteru pracy nauczyciela. — Plan daltoński eliminuje w rzeczywistości bezpośredni wpływ nauczyciela, jego osobowości na uczniów, odbiera im możliwość poznawania żywej, rozumującej, czyniącej wysiłki umysłowe istoty ludzkiej — zrzeka się jednego z najważniejszych sposobów żywego, bezpośredniego formowania wiedzy ucznia, twórczej współpracy nauczyciela z wychowankiem.

26. Zmiana charakteru pracy kierownika. — Kierownik zakładu z wychowawcy nauczycieli, uczniów i rodziców zamienia się na administratora biurokratycznej bądź co bądź całości.

VII. System daltoński na tle epoki.

Ogólne prądy kulturalne każdej epoki dziejowej wyrażają się również w szkolnictwie. Nacjonalizm XIX w. stworzył hasło wychowania narodowego, nakazał szkołom przechowywanie i pielęgnowanie tradycji narodowych. Hasła demokratyczne epoki nowoczesnej stworzyły szkołę powszechną, z tendencją pedagogiczną uspołecznienia młodzieży, z metodą dydaktyczną polegającą na nauczaniu masowym, wypisały na sztandarze swym gloryfikację pracy ludzkiej, wyłoniły w istocie rzeczy postulat szkoły pracy itd. Wszystkie te kierunki pedagogiczne oparte są na zasadach psychologii ogólnej, podkreślającej pierwiastki duchowe, które ludziom są wspólne i łączą ich z sobą.

Doba najnowsza przyniosła przesilenie demokracji, z którego wyłoniły się hasła szkoły indywidualnej, twórczej, radosnej, opartej na zasadzie psychologii jednostkowej, podkreślającej pierwiastki duchowe, które ludziom nie są wspólne i wyróżniają ich od siebie. — Szkoła daltońska wyrosła w ostatnim dziesięcioleciu z amerykańskiego pragmatyzmu, który jest wykwitem anglosaskiej myśli filozoficznej, empirycznej i ma na celu stworzenie obrotnego, praktycznego businessmana. Nosi ona na sobie piętno anglosaskie. Nie widzi innych widnokręgów nad krąg interesów ży-

ciowych. Zapomina, że szkoła mieć może inne zadania niż przygotowanie do życia praktycznego. Przeciwstawia się jej koncepcja romańska ustalająca tezę, że szkoły powołane są do

- a) rozwijania pojęć, myślenia naukowego, systematycznego, prowadzącego do ujmowania zjawisk świata, prawdy naukowej, do pogłębiania wiedzy teoretycznej i umiejętności ludzkich — z miłości poznawania, dla zaspokojenia wiecznego pragnienia wiedzy, której rozwój w dziedzinie te o r j i uczy- nił świat takim, jakim jest współcześnie,
- b) wychowania młodzieży i to wielostronnego, a więc nie tylko kształcenia umysłu, lecz również osobowości, woli, charakteru, układu wzruszeniowo-uczuciowego a nawet kontemplacji, intuicji.

Obie te koncepcje anglosaska i romańska sprzeczą się z sobą, co najlepiej uwidacznia się w polemice Garde contra Parkhurst.

Urządzenia szkolne daltońskie wypływają z podłoża specyficznych właściwości psychicznych, jakie cechują szczep anglosaski. Pozostają one w zgodzie z jego tradycją narodową i kulturalną. Rozumiemy je na tle charakterystycznej organizacji szkolnej angielskiej (internaty, odpowiednia pozycja nauczyciela itd.) — oraz stosunku społeczeństwa i państwa do szkolnictwa tamtejszego. — Przeszczerpienie wzorów tych na grunt odmienny — winno być starannie rozważone.

VIII. Wnioski.

A. Negatywne:

Wziąwszy pod uwagę szereg niewątpliwie słusznych uwag krytycznych dotyczących planu, pozwalam sobie wyrazić opinię, że wprowadzenie systemu daltońskiego uważam za zbyt ryzykowne, a zatem niewskazane:

1) o ile uczelnia nie jest do niego przygotowana r z e c z o w o (brak odpowiedniego gmachu, urządzeń, wyposażenia naukowego), o s o b o w o (brak odpowiednio wyszkolonego, uzdolnionego i pracowitego nauczycielstwa), o r g a n i z a c y j n i e (brak sprawności organizacyjnej czynników realizujących go — zbyt wielka ilość uczniów podlegająca kontroli jednego instruktora), p s y c h o l o g i c z n i e (brak pozytywnego stosunku do planu nauczycieli wzgl. uczniów) — z powodu obawy złego wykonania planu. Wszelka połowiczność w tym względzie musi doprowadzić do ujemnych wyników.

2) o ile szkoła osiąga pomyślne rezultaty inną metodą nauczania we wszystkich lub niektórych przedmiotach (stwierdzenie autorytatywne, dyskusyjne, ankietowe i t. d.) — zachodzi

bowiem obawa, że zdaltonizowanie wszystkich lub niektórych przedmiotów nie przyniesie lepszych wyników i wywoła ogólne rozczarowanie.

3) dla szkół realizujących znaczny program naukowy, a to z powodu konieczności wprowadzenia egzaminów uczniowskich, które w praktyce unicestwiają zamierzone przez plan odciążenie uczniów.

4) dla szkół, do których uczęszczają dzieci uczące się przedmiotów szkolnych w języku niemacierzystym z powodu trudności opanowania języka wykładowego, a tem samem przyswojenia sobie wiadomości naukowych pracą samodzielną w tymże języku.

5) dla szkolnictwa narodu praktycznego, którego członkowie odznaczają się obrotnością, samodzielnością, rzutkością życiową, o ile cechy te w dostatecznej mierze rozwija wychowanie domowe, a pogłębienie ich przez szkołę doprowadziłoby do nieuzasadnionej koniecznością życiową, szkodliwej niejednokrotnie przesady.

6) dla szkolnictwa narodu o temperamencie sangwiničnym, bujnym, nieokiełzanym, którego członków cechuje ruchliwość, zmienność, zdolność do szybkiej odnowy wartości, skłonność do maksymalizmu i ekstremizmu, nastrój krytyczny i opozycyjny, którego jednostki z trudnością podporządkowują się dyscyplinie społecznej i niechętnie uznają drabinę wartości socjalnych, — z powodu obawy spotęgowania wrodzonych tych cech do rozmiarów dzikiego indywidualizmu rozrywającego w rezultacie więź społeczną.

U w a g a: Zalecona jest jaknajdalej idąca ostrożność przy ewent. wprowadzeniu planu do szkolnictwa narodu niewdrożonego dostatecznie do obowiązkowości, sumienności, akuratności i punktualności, którego członków cechuje niewykorzeniona społecznie lekkomyślność lub niedbalstwo, brak umiejętności pracy gruntownej, precyzyjnej i intensywnej. Zachodzi bowiem obawa, że wpływ nowej metody nie potrafi przewyciężyć w zupełności zbyt głęboko zakorzenionych oporów społecznych.

B. Pozytywne:

Plan daltoński oraz heureza, stosowana obecnie przeważnie w szkolnictwie polskiem posiadają następujące podobieństwo. Oba są kompromisami między zasadą arbitralizmu i autonomizmu, przyczem heureza idzie dalej w systemie arbitralnym. Różnice między nimi sprowadzają się do tego, że podczas gdy plan daltoński żąda od ucznia współpracy laboratoryjnej w kierunku opanowania materiału naukowego, dbając o rozwój samodzielności i sprawności ucznia — heureza żąda od niego współpracy

lekcyjno-dyskusyjnej w kierunku rozwiązywania zawilszych problemów naukowych i zmierza do spotęgowania rozwoju inteligencji i krytycyzmu ucznia.

Obie metody posiadają liczne zalety oraz wady.

Plan daltoński posiada walory, które zmuszają nas poniekąd do rewizji naszych pojęć pedagogicznych. Przejść nad nim obojętnie do porządku dziennego nie możemy w żaden sposób. Należy jednak postępować z wielką ostrożnością i rozwagą przed powzięciem jakiegokolwiek decyzji. Przestrzec musimy przed dorywcami, nieprzemyślanymi głęboko, nieprzygotowanymi dostatecznie próbami. — Kto wie, czy dokonywująca się w naszych oczach wskutek instrukcji władz szkolnych częściowa daltonizacja pewnych przedmiotów przy utrzymaniu dotychczasowej metody nauczania, nie wprowadza pożądaných ewolucyjnych zmian i organicznej syntezy pozytywnych walorów obu metod. Wprowadzenie do szkół naszych obowiązkowej pracowni fizycznej, chemicznej, biologicznej i t. d., włączenie lektury źródeł historycznych do nauczania historii, położenie nacisku na samodzielne referaty uczniowskie o charakterze naukowym z poszczególnych działów wiedzy, a zwłaszcza organizowanie gmin szkolnych, kół naukowych młodzieży i t. d., zapoczątkowało znamiennej ewolucję w kierunku pożądanym. Należałoby tylko sprawę przemyśleć do końca i ująć poczynania powyższej natury w karby określonego, dokładnie przemyśłonego systemu.

IX. Zakończenie.

Entuzjaści nowych kierunków pedagogicznych twierdzą zawsze z uporem, że wprowadzenie zmian przez nich upragnionych za jednym zamachem usunie wszelkie bóleczki dotychczasowego stanu rzeczy. Bliższa jednak analiza, szczególnie historyczna, ujawnia, że wszelkie systemy organizacyjne, programowe, pedagogiczne, dydaktyczne, metodyczne i t. d., dotyczące szkolnictwa posiadają zarówno zalety jak i wady, niema zaś systemu bez wad. Rozwiązanie problemu leży jednak gdzieindziej. Nauczyciel „z zawodu“, bezduszny, szablonowy, miernota pod względem uzdolnień, inteligencji, znajomości przedmiotu, czytania, pozbawiony szerszych horyzontów myśli i ducha, bez zapału, rozpędu twórczego, intuicji wychowawczej i t. d. — w szkole twórczej i radosnej unicestwi jej walory, wywoła rozczarowanie i niechęć młodzieży, podczas gdy nauczyciel „z powołania“ posiadający zalety wyżej wymienione w szkole dawnego autoramentu, uczelni „przestarzałej“ — potrafi osiągnąć najlepsze rezultaty, zaktywizować i porwać uczniów. — Pozytywną stroną realizacji nowych prądów pedagogicznych jest częstokroć nie treść nowych haseł, tylko fakt grupowania się koło nowego kierunku większej ilości żywych, twórczych jednostek broniących się przed martwością nawyku i szablonu. — Punkt tedy ciężkości spoczywa

w doborze nauczycieli, przygotowanych pod każdym względem do współżycia i współdziałania z młodzieżą, gdyż „kunszt grania na duszy dziecka nie da się ująć w formuły metodyczne. Jestto prawdziwy dar boży”. (Program nauki języka polskiego Min. W. R. i O. P. w zakresie 7-klas. szkoły powszechnej str. 15).

1. Karta indywidualna.

Nazwisko X.   Szkoła.   Data rozpoczęcia

Adres   Wiek   Nr. tematu   Data   Ilość   Ilość   Nie-
Klasa   Nr. zagadnienia   ukończenia   tygodni   dni   obecny

4-ty tydzień						
3-ci tydzień						
2-gi tydzień						
1-szy tydzień						
	1 (1 ^{1/4})		1 (1 ^{3/4})			3 (2 ^{1/2})
						3 (1 ^{1/2})
Przedmioty	Polski	Historja	Geografja	Matemat.	Fizyka	Przyroda

Podpisy nauczycieli

2. Karta laboratoryjna.

Przedmiot   Klasa   Temat   Podpis nauczyciela

Nazwiska uczniów	Tydzień I Dni					Tydzień II Dni					Tydzień III Dni					Tydzień IV Dni								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1. X.						1 (1 ^{3/4})																		
2. Y.																								
3. Z.						1 (1)																		
4. itd.																								

3. Karta klasowa.

Klasa   Przydział   Tydzień

Nazwiska	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	i t. d.
1. X.													
2. Y.													
3. Z.													
4. i t. d.													

120086
108/15